

6. Мале підприємництво в Україні — процес розвитку / Д. В. Ляпін, Ю. І. Єхануров, О. В. Кужель та ін. — К.: Інститут конкурентного суспільства, 2001. — 256 с.

7. Панченко Є. Г., Гаврилюк О. В., Арагау Б. С. Малий бізнес у США, Канаді та країнах західної Європи. — К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 1993. — 50 с.

8. Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. — 1999. — № 3. — С. 49—59.

9. Статистичний щорічник України за 2000 рік / Держкомстат України. — К.: Техніка, 2001. — 598 с.

Статтю подано до редакції 13.02.09 р.

УДК 330.101

М. К. Галабурда, канд. екон. наук, доц.,
докторант кафедри політекономії облікових
факультетів ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

НОРМАТИВНІ ПРИНЦИПИ ДОБОРУ ЦІЛЮВИХ ПРІОРИТЕТІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано методологічний апарат, формулювання цільових пріоритетів економічного розвитку суспільства, визначено основні нормативні принципи, які дозволяють обґрунтувати напрям вектора трансформаційних змін, а також визначити найбільш вагомі обмеження його реалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: методологія, ефективність, трансформація, ідеологія.

Проблеми трансформації суспільства є складовою предмету всієї системи соціальних наук. Не стала виключенням і економічна теорія, в рамках якої формулювання задач у вигляді опису і пояснення закономірностей економічних перетворень простежується практично від її зародження. Теорія трансформаційної економіки, предметом якої виступають ендогенно-обумовлені перетворення системи економічних відносин, органічно поєднує всі наявні методологічні підходи в економічній науці.

Суспільні зміни останніх десятиліть внесли відповідні методологічні зміни в теорію трансформації. Насамперед, мова йде про передумови аналізу, викликані зламом тоталітарного усуспільнення соціально-економічних і політичних відносин на терені СРСР та задекларованими цінностями при формуванні нової системи суспільного життя. Це, в свою чергу, впливає на необхідність внесення відповідних змін у способи теоретичних досліджень.

На жаль, вітчизняна практика господарювання не приймає до уваги того факту, що політика радикальних суспільних перетворень повинна базуватись на теоретично обґрунтованих нормативних концепціях і моделях з урахуванням результатів позитивного аналізу попереднього досвіду реформ. Сучасний стан розвитку економічних систем вимагає здійснення переоцінки структури методологічного інструментарію дослідження як самих трансформаційних процесів, так і способу вибору цільових пріоритетів суспільної трансформації. Така необхідність викликана не тільки неадекватністю сприйняття фундаментальних принципів у теоретичних дослідженнях, а й безперервними спробами прикладного використання високоабстрактних теорій і моделей у процесі розробки і впровадження національної економічної політики.

Однією із максим, на якій базуються теорії економічного розвитку, є поліваріантність можливих напрямків трансформації суспільства. У своїй ідеальній формі формулювання абсолютизованих нормативних принципів побудови бажаного економіко-політичного устрою суспільства повинно ґрунтуватися на порівнянні різноманітних теоретично обґрунтованих варіантів розвитку економічної системи, які беруть свій початок у сучасності. Кожна точка на уявній кривій динаміки суспільного розвитку є відправною для майбутнього та історично обумовленою (об'єктивно заданою) минулим¹. Вибір напрямку трансформації з-поміж безлічі можливих варіантів повинен проходити на основі найбільш релевантних логічних процедур наукового апарату.

В процесі еволюції економічної науки було сформовано методологічну основу формулювання цільових пріоритетів економічного розвитку суспільства, яка за своїм нормативним змістом входить до складу економічної теорії суспільного добробуту. В найбільш загальному вигляді функцію добробуту можна представити як залежність між всіма можливими змінними [2], які

¹ Мова йде про концепції залежності від пройденого шляху «path dependence» в інтерпретації кейнсіанців та інституціоналістів.

відображатимуть можливості індивідуалістичного задоволення потреб¹ [4, с. 205—254].

$$W = W(z_1, z_2, \dots, z_n).$$

В такому випадку, цільова функція буде еквівалентна конституції суспільної взаємодії у прагненні до максимізації власного добробуту $W \rightarrow \max$. В теоретичному аспекті це означає, що конкретизація форми, яку набиратиме функція суспільного добробуту, визначення природи змінних цієї функції та встановлених обмежень залежить від обраних концептуальних позицій стосовно нормативних функцій держави², широти аналізу проблем та від специфіки сформованої системи цінностей суспільства на конкретному етапі його розвитку. Оцінні судження морально-етичного характеру, притаманні такого роду дослідженням, унеможливають формулювання універсальної системи принципів релевантної для всіх часів і народів.

Аналіз теоретичних досліджень дозволяє стверджувати, що параметри факторів економічного розвитку знаходяться у залежності від способу узгодження суспільних інтересів, формування яких залежить від сформованих ціннісних пріоритетів, серед яких найбільшої ваги набувають такі загальноцивілізаційні цінності, як свобода, людська гідність та самоповага. На відміну від природничих наук, суспільні — не мають об'єктивних вимірників, а тим більше, коли мова заходить про категорії моралі та етики. Тим не менше, за допомогою теоретичних досліджень суспільних наук можна чітко визначити сутнісну форму означених цінностей, а отже і сформувати аналітичну уяву стосовно їх сумарного впливу на вектор цільової функції.

Свобода як філософська категорія, що визначає незалежність поведінкових характеристик людської діяльності, має безліч трактувань і пояснень, більшість із яких мають позанаукову природу і пов'язані із такими категоріями, як дух, духовність. Для економічної теорії характерна особливість визначення свободи полягає у незалежності індивідуалістичного вибору. В реальній дійсності наявність абсолютної незалежності вибору індивіда неможлива в принципі (принаймні існуватиме залежність від альтернатив),

¹ Вихідні положення функції за Бергсоном дозволяють вводити не тільки позаекономічні параметри, а й технологічні співвідношення, які відображають різного роду обмеження свободи вибору незалежного варіювання z .

² В теоретичній інтерпретації держава виступає як форма організації суспільної взаємодії.

адже вибір виду діяльності, спрямований на максимізацію забезпечення власних потреб за мінімальних затрат, у більшості випадків буде викликати соціальні конфлікти. Цим зумовлено пошук припустимих меж свободи вибору індивіда в процесі суспільної взаємодії.

Таким чином, аналітична увага фокусується на тих нормативних принципах, які оптимізують значення змінних функцій у відповідності до суспільної індиферентності. Економічна наука, генезис якої проходив під значним впливом філософії просвітництва, в якості висхідної точки аналізу визначає гіпотетичну модель ринку вільної конкуренції. Історично ідея стосовно оптимальності функціонування саме конкурентної моделі суспільної взаємодії простежується, хоча і в неявному вигляді, від фізіократів та представників класичної політекономії до найсучасніших теоретичних досліджень. Однак, конкретизація передумов та способів оптимізації моделі ринку, а також їх обґрунтування в ході еволюції економічної науки були досить різноманітними.

1. Жоден із учасників ринку не погіршить свого стану при обміні, оскільки існує можливість відмови від торгової угоди. (В. Гурне, Д. Рікардо, А. Сміт, В. Петті — концепція невидимої руки ринку.)

2. Кожен із учасників ринку вільної конкуренції досягає стану рівноваги, у відповідності до наявної ситуації на ринку та висхідного наділення благами. (Л. Вальрас — теоретична модель загальної рівноваги.)

3. Обмін на ринку вільної конкуренції в кінцевому випадку формує передумови для максимізації сумарного задоволення потреб. (В. Лаунхардт, С. Джевонс — методологія агрегування граничних величин індивідуалістичної функції корисності.)

4. Обмін на ринку буде оптимальним за умови оптимізації розподілу доходів. (К. Віксель, А. Маршал — теорія часткової рівноваги.)

5. Конкуренція призводить до максимізації суспільного добробуту за умови відсутності можливих змін у розподілі, які зможуть покращити забезпечення індивідуалістичних потреб без збитків заподіяних решті суспільства. (В. Парето — концепція економічної ефективності.)

Саме останнє трактування лягло в основу сучасної теорії суспільного добробуту. Підходи Ф. Бароне, А. Гіігу, А. Лернера, Г. Хотеллінга базувались на критерії парето-ефективності як безумовної ціннісної складової, що позбавлена надмірного суб'єктивізму етичних оцінок та не потребує конкретизації моральних

норм. У даній роботі немає сенсу вдаватись до аналізу критичних зауважень, які було висунуто в ході теоретичної розробки основних положень теорії добробуту. Зауважимо, що сформований шар захисних гіпотез, теорем і лем, узагальнений і синтезований А. Бергсоном, дозволяє визначити бажаний суспільством напрям вектору трансформації та, що не менш важливо, визначити інструменти забезпечення його реалізації (специфікація та забезпечення прав власності; забезпечення відкритості ринків та свободи вибору; забезпечення повноти та симетричного розподілу інформації тощо). Саме тому, більшість критичних робіт акцентують увагу на необхідності врахування морально-етичних цінностей та інституціональних обмежень у передумовах аналізу.

Зважаючи на наявні в літературі критичні зауваження, спробуємо визначити основні детермінанти викривлення вектора трансформаційних змін, а також можливі обмеження, що виникатимуть при формуванні та реалізації цільової функції. Це дасть можливість включити до задач дослідження пошук оцінних критеріїв добору цільових пріоритетів трансформації суспільства, який передбачає відхід від суто економічних методів аналізу. Відповідно до принципів наукового пізнання та загальної філософії міждисциплінарних досліджень, побудова логічних конструкцій включатиме поєднання констатації фактів, низькорівневих узагальнень, високорівневих теоретичних обґрунтувань та ціннісних суджень заснованих на філософії моралі, а також: імпліцитних переконань та ретроспекції¹.

Важливо відмітити пов'язану із вищевказаним необхідність часткового відходу від принципів методологічного індивідуалізму, які було використано для формулювання оазисного критерію цільової функції. На нашу думку, екуменічне поєднання абсолютизованих філософських підходів методологічного індивідуалізму та холізму при аналізі цільових пріоритетів діяльності суспільства дозволить отримати більш-менш достовірні результати. Враховуючи результати попередніх досліджень [1; 3], для вирішення поставлених задач, діяльність суспільної взаємодії слід розглядати через призму індивідуалістичної діяльності, поведінкові закономірності якої сформовані під впливом соціокультурних цінностей. Якщо прийняти до уваги той факт, що процеси нагромадження культурних цінностей носять еволюційний характер, то

¹ Як неодноразово відмічалась, подібні узагальнення методологічного апарату є достатньою мірою гіпотетичними, адже пояснення фактів реальної дійсності через визначення їх місця і ролі в структурі економічної системи виключає можливість формування уніфікованого алгоритму побудови та обґрунтування теоретичних концепцій.

принципове розуміння структури ціннісних складових цільової функції можливе через розкриття історичних взаємозв'язків між ендегенними факторами розвитку національної економічної системи.

Використання історичних методів аналізу дозволяє виявити низку соціальних, організаційних та політичних детермінант, які впливають на якісні та кількісні параметри економічного розвитку, а отже мають ключове значення при формулюванні основних обмежень, що обумовлюють напрям вектора цільової функції. Насамперед мова йде про капіталістичний спосіб виробництва як пануючу форму соціально-економічних відносин у більшості країн світу. Безумовно, співвідношення приватних дій до суспільних інтересів завжди перебуває в центрі уваги при формулюванні цільових пріоритетів, однак при цьому не завжди враховується той факт, що сукупність ендегенних суперечностей між суспільним характером виробництва та приватнокапіталістичною формою присвоєння результатів праці має тенденцію до кумулятивного нарощення, що зрештою видозмінює функціональні зв'язки між змінними цільової функції та формує передумови до трансформації всієї економічної системи.

Особливої ваги в структурі цільової функції набувають інституціональні цінності як основа звичного для суспільства способу мислення, який має тенденцію до безперервного самовідтворення. Правила та стереотипи поведінки обумовлюють не тільки способи узгодження індивідуалістичних інтересів у суспільстві, а й можливості використання інструментів їх реалізації. Такий аналіз включає фундаментальне припущення щодо еволюційної динаміки економічної системи, розвиток якої проходить під кумулятивним впливом різноманітних феноменів економічної поведінки суспільства¹. Емпіричне узагальнення таких феноменів дозволяє говорити про поведінкові закономірності суспільної взаємодії, які формуються в конкретному культурному середовищі та які, зрештою, конкретизують форму цільової функції.

Таким чином, методологія добору цільових пріоритетів трансформації суспільства повинна включати такі способи оптимізації, які максимізують функцію добробуту у відповідності не тільки до принципів ефективності та справедливості, а й до нагромаджених та усвідомлених суспільством, на певному етапі його культурного розвитку ціннісних пріоритетів. Культура суспільства передбачає нагромадження цінностей, які дозволяють перейти

¹ Під терміном феномен економічної поведінки розуміють ту частину фактів економічної діяльності, що може бути досліджена емпірично.

від інстинктивного розуміння до розумового усвідомлення, тобто формування всіх тих правил та умов, які не можуть бути відтворені натовпом або масами, що діють самі по собі. Незворотність минулого та історична обумовленість майбутнього — дві нерозривно пов'язані максими, які визначають структуру фундаментальних обмежень процесів оптимізації цільової функції. Так само, як політика минулого визначає рівень свідомості суспільства, а відповідно й усі складові його культури, так і мистецтво узгодження суспільних інтересів, чим і є по своїй суті політика, детермінується рівнем свідомості — суспільства, відповідним рівнем його культури.

На мою думку, всі вищевказані нормативні принципи методології добору цільових пріоритетів трансформації суспільства можуть бути використані і в умовах постсоціалістичних перетворень. Особливої уваги необхідно приділити визначенню і обґрунтуванню морально-етичних та інституціональних цінностей, які пов'язані із перерозподілом суспільної власності (суми національного багатства нагромадженого в умовах тоталітарного усуспільнення засобів виробництва). Визначені в теоретичних концепціях нових кейнсіанців гіпотези про можливість трансформації централізовано-керованої системи соціалізму на систему монополістичного капіталізму, за якої узурпація економічної влади фінансово-промисловими групами забезпечуватиме різноманітні державні протекції вже на сучасному етапі наповнюються емпіричним змістом. За таких умов питання ефективності та справедливості функціонування економічної системи можуть не враховуватись при розробці і впровадженні загальнодержавної економічної політики, а цільовий вектор трансформації може змінити свій напрям навіть на протилежний.

У реальному житті розробка та оцінювання програм економічної політики здійснюється експертами на замовлення тих чи інших політичних сил, які бажають, щоб їх інтереси були враховані. Економіко-політичні організації формують механізм економічної і політичної влади, механізм підпорядкування волі окремих індивідів власним цілям, що є ще одним суттєвим фактором викривлення нормативної траєкторії суспільної трансформації. Виникнення економічних організацій і груп з особливими інтересами на пострадянському просторі є наслідком обмежених наявною інституціональною структурою можливостей функціонування індивідуалістичного суспільства. Скрупульозний аналіз проблем постсоціалістичної трансформації ілюструє всю складність ендегенних суперечностей та конфліктів, що пов'язані із перетвореннями соціальної структури суспільства. Більшість таких

проблем можна було б пояснити через теорію зміни правлячих еліт, однак суспільно-політичні та економічні перетворення, в даному випадку, супроводжуються зміцненням позицій старих управлінських прошарків при видозміні ідеологічних гасел¹. Таким чином, на сучасному етапі ідеологія виступає важливим елементом цільової функції, який здатен стати або каталізатором, або нейтралізатором дії її фундаментальних складових.

Література

1. *Галабурда М. К.* Методология институционализма; осознание категориального аппарата // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 34-1 (138). — Донецьк: ДонНТУ, 2008. — С. 24—30.
2. *Гзлбрейт Дж. К.* «Экономические теории и цели общества» @ Copyright 1999—2001, Institute «The School of Economics».
3. *Малий І., Галабурда М.* Економічна наука: проблеми усвідомлення методології // Економіка України. — 2006. — № 9(538)/ — С. 45—55.
4. *Самуэльсон П.* Основания экономического анализа. — СПб.: Экономическая школа, 2002.
5. *Ropke, Wilhelm.* Against the Tide. Chicago: Regnery, 1969.

Статтю подано до редакції 19.03.09 р.

УДК 330.101.5

Л. В. Лебедева, аспірантка,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ЯК СКЛADOVA ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ПІЗНАННЯ

Досліджено питання трактування сутності поняття загальнонаукової, спеціальної та практичної методології пізнання, проаналізовано їх співвідношення. Досліджено також проблему взаємозв'язку предмету та методу політичної економії,

¹ В цьому аспекті, можна нагадати слова відомого німецького кейнсіанця, представника фрайбурзької школи В. Рьопке: «Це бал-маскарад ідеологій і маски можна розпізнати... Слова і категорії, із таким вагомим значенням, як свобода, справедливість, право на цьому маскарадї втрачають свій зміст та слугують єдиній меті — захопленню або захисту влади» [5].